

Зоран ЛАКИЋ*

АНДРИЈА ЈОВИЋЕВИЋ О ПОЛОЖАЈУ ЦРНЕ ГОРЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Разноврстан је и богат стваралачки опус Андрије Јовићевића. У центру његовог интересовања је Црна Гора, Југославија, Балкан. Баш као и његовог учитеља Јована Цвијића. Уосталом, број пријављених саопштења за овај научни скуп и разноврсност њихове тематике још једна је потврда изречене оцјене.

Скренућу пажњу на само један сегмент обимног стваралачког дјела овога аутора, на положај Црне Горе у заједничкој држави њених народа. Одмах ћу рећи да је такав текст скренуо пажњу једног нашег – помало заборављеног историчара – проф. др Перка Војиновића, који је својим укупним дјелом задужио Црну Гору и њену науку – да га не заборавља макар у оваквим приликама. Написао је више студија о Црној Гори, посебно о њеној интелигенцији, које сам рецензирао, промовисао или писао критичке осврте о њима. То је, дакле, разлог више да накнадно пријавим тему под наведеним насловом.

Да пођемо од наслова текста. Сама идеја је стваралачки провокативна. Подсјећам да су се, појединачно и заједно, Историјски институт Црне Горе и Црногорска академија наука и умјетности поодавно носили управо том идејом. У Програму Одбора за историју ЦАНУ, тема је иновирана и зацртана као непосредан задатак. Хтио сам рећи да је одавно маркирана као научна потреба, али се споро ради на њеној елаборацији.

Када је ријеч о тексту Андрије Јовићевића, битно је утврдити хронолошке међаше. *Terminus ante quam non* – свакако је 1918. година, када је Црна Гора, како казују релевантна архивска документа, драговољно ушла у састав, новостворене заједничке државе, са осталим њеним народима и земљама – регионима. Цитираћу једног мог млађег колегу, како сам то и до

* Редовни члан ЦАНУ

сада чинио: „А куда би Црна Гора тада, ако не са свима – у прву заједничку државу!”. Сада је напустио ту оцјену, зато му и нисам поменуо име. И неки други су касније критиковали ту идеју и тај историјски чин – наводно је унитаристичка. А да нико од критичара не рече да ли је ико нудио алтернативу, другачији модел, итд., итд. *Terminus postquam quom non* за Андрију Јовићевића је 1928. година, дакле, положај Црне Горе у заједничкој држави у првих десет година. Истина, проф. др Перко Војиновић је извршио анализу и неких других текстова овога аутора, па се постављена граница може помјерати – ближе према нашем времену.

Нас историчаре, наравно, занима која је то питања апострофирао Андрија Јовићевић, како их је анализирао и коначно – како их је видио у контексту ширих историјских процеса. Рећи ћу, даље, да Андрија Јовићевић није и једини аутор који се тих дана занимао наведеним питањем. Друштво му праве и други аутори са чијим освртима сам упознат захваљујући ондашњој Редакцији *Историјских записи*, у ствари *Записи* који су тек почели да излазе на Цетињу – под уредништвом Душана Вуксана. Истим питањем се у више наврата бавио и познати публициста Саво Вулетић из Зете, о коме је темељну монографију написао колега проф. Драгољуб Бољевић и недавно објавио. Најзад ћу рећи да је проф. др Драги Маликовић из Приштине анализирао посланичку активност народних представника из Црне Горе, на скупштинским засједањима у периоду међуратне Југославије и објавио је у књизи – *Раг црногорских посланика у Парламенту Краљевине СХС од 1921. до 1928. године* (Приштина 2002, стр. 97). Сви они доносе пуно фактографских података, постављају скупштинска питања, дебатују о њима, воде жучне полемике са супротстављеним мишљењима.

Па, ипак, посебну ћемо пажњу поклонити, управо, Андрији Јовићевићу и његовим запажањима, како је то учинио и наш недавно преминули и помало заборављени историчар – проф. др Перко Војиновић, дугогодишњи научни савјетник у Историјском институту Црне Горе и редовни професор и продекан за наставу на Филозофском факултету у Бањалуци.

Андрија Јовићевић је сматрао да је стварање заједничке државе „један од најзначајнијих датума у историји Срба” (стр. 3/1). Многи аутори тога времена су је сматрали за „југословенског дива” (К – стр. 15). Данас се то подводи под емоције и југоносталгију, што нашем аутору није засметало да своје оцјене заснива на објективном тумачењу. При томе сматрам да објективно не мора увијек бити и реално, што ћу појаснити у даљем излагању. На исти начин он објашњава да се тај чин одиграо – „из

убјеђења” и „из љубави”, што су историјски позитивне и нове категорије. Аутор је објективан и када закључује да је „Црна Гора жртвовала више но ма која (друга) покрајина” и да је „збацила своју *многозаслужну династију*”. Први пут у историографији срећамо овакав квалификатив и оцјену која утемељује наш суд о објективном. И даље аутор каже да је то урадила „у корист српства, у корист југословенства” (стр. 3). Занимљиво је да је само прва ријеч исписана великим словом! Најзад, аутор закључује да је „све то бацила – на олтар уједињења, у нади да ће јој се све то равном мјером вратити” (*Истио*).

Истицање самог чина уједињења 1918. године и ауторово објашњење тога чина је, само по себи, врло добро и јако позитивно. При томе имам у виду да су још увијек биле свјеже успомене, оне лијепе, али и оне друге – ружне, јаке емоције, велики политички утицаји. Још увијек је било оних политичких оцјена да је то било обично присаједињење мале Црне Горе много већој Србији, да се радило о окупацији, чак и трагедији. Таквих оцјена је било и у тек зачетој историографији. Такве интерпретације су допрле и до наших дана. Број аутора се увећавао, што увјерљиво говори о двама битним питањима: професионализму аутора и утицају политике на науку. Као да се и научна историографија тешко ослобађа тих пратећих слабости. Већ смо истицали примјере како су поједини аутори радикално мијењали суд о овом историјском чину. Било је, такође, и оних који су оштро критиковали ондашњи државни централизам, иако су и тада добро знали да друга опција државног уређења тада није нуђена. Чак су историчари – правници различито тумачили легалитет и легитимитет основних државних рјешења, што увјерљиво говори да један од њих не стоји на научном и стручном становишту. Много година касније, један од добрих познавалаца овог научног питања је својевремено хладнокрвно закључио све претходне расправе – оцјеном коју ћу *ad literam* цитирати: „Није требало много чекати па да се види шта су сви југословенски народи изгубили нестанком заједничке државе... Национални и територијални интегритет мањих држава, насталих разбијањем Југославије, угрожен (је), јер је нестало снажне заштите заједничке југословенске државе. Иако се у пропагандама тих новонасталих државица – југословенство назива најружнијим именима и представља као синоним зла, несреће, наставка, као нешто што је опречније и од фашизма, ипак, преко 150 година југословенске идеје и 70 година југословенске државе, нијесу остали без трага и није их могуће потпуно избрисати из свијести осјећања народа. Показало се да је југословенско стабло могуће сасјећи и оборити, али остају многи коријени из којих ће изни-

ћи ново стабло, вјероватно не онакво какво је било оно јуче, али ипак југословенско, које ће можда бити животније него оно које је већ постојало, јер ће послѣ свега овога искуство бити паметније и брижније гајено. Ипак, нека врста југословенства је наша будућност”.¹ Мислим да је наведеној оцјени блиско и мишљење Андрије Јовићевића изнесено у тексту *Наши проблеми осѣјају*, који је објављен као уводник у првом броју *Зайуса* за 1929. годину.

А сада ћемо подробније ући у анализу најављених питања и проблема који остају, како их је видио овај угледни истраживач који је већ тада био стасао у искусног, уваженог и веома цијењеног научника из познате школе Јована Цвијића.

У прву групу проблема аутор с разлогом истиче економско-финансијске проблеме Црне Горе у новоствореној заједничкој државној заједници. Полази од битне и неспорне чињенице – да је Црна Гора била економски неразвијена, да је њено наслеђе било тешко, да је претходним ратом била још више економски уназађена и да је економски опоравак води у подношљиву будућност, која се очекивала. То је према мишљењу Јовићевића био пут за престанак „њених мука и патњи”, пут који води ка бољем животу, срећи и благостању. У анализама актуелног стања, испољава реалност када каже: „Не може се рећи да од уједињења није ништа учињено за Црну Гору. Не може се тврдити да је данас стање горе – нешто што је било прије уједињења... У извјесним мјестима Црне Горе осјећа се напредак... Али проблем економског унапређења и изједначавања Црне Горе са осталим крајевима – није дотакнут”. Аутор, даље, запажа да „многи појединци у Црној Гори (су) задовољни, јер су се богато наплатили – за свој труд, али је исто тако тачно – да је маса незадовољна” (стр. 4). То ме некако подсећа на бројне пљачкашке походе Црногораца кроз историју, којима су *одмах* били обезбијеђени неопходни услови за голо преживљавање. За поступност се није имало стрпљења!

У даљој анализи актуелног економског стања аутор запажа проблем ускраћених ратних репарација, који је историографски ријешен на научно прихватљив начин. Занимљиве расправе и на ову тему вођене су у Парламенту државне заједнице, о чему сазнајемо преко стенографских биљешки и наведене књиге проф. др Драгог Маликовића – *Рад црногорских посланика у Парламенту Краљевине СХС од 1921. до 1928. године*, Београд 2002. године. Затим се наш аутор бави старим економским темама, на извјесно нови стваралачки начин. У тој скупини проблема до-

¹ Побједа – Подгорица 26. XI 1999. Димо Вујовић – *Живојино стабло*.

минира тема исушења Скадарског језера, која је и касније много пута експлоатисана. Нарочито у бројним предизборним кампањама. Као таква, допрла је и до нашег времена. Ушла је у свијест народа. Сјећам се и пјесме: *Хоћемо ли моје злато / На Скадарско ићи блајо!* Цитираћу опет ауторов текст: „Од уједињења је код Црногораца порасла вјера да ће се исушење Скадарског језера извршити брзо и да ће му се тиме осигурати подлога за живот. На том најживотнијем питању Црне Горе – није за ових десет година учињено ништа... Наш народ тврди вјерније да је наша држава толико моћна да је за њу исушење Скадарског језера ситна ствар”. (*Истио*, 4-5).

Изречене оцјене и процјене показале су се нереалним. Везивање овога привредног проблема за перспективу блиске будућности Црне Горе – испоставило се дубоко нереалним. Можда се зато и није приступало озбиљно изради пројекта, па наведено питање и данас чека истраживача који га је темељно елаборирао и тако скинуо са дневног реда развојне политике у догледно вријеме. Имала је и има Црна Гора и других развојних шанси.

Андрија Јовићевић, даље, запажа да су пољопривреда и саобраћај услови за бржи просперитет Црне Горе. Али констатује да тада још увијек нема „ниједне пољопривредне школе, нити земљорадничких, мљкарских, рибарских и других сличних задруга; нема задругарства које је темељ напретка привреде сваког народа” (стр. 4). Када је ријеч о комуникацијама, наш аутор закључује: „Наше саобраћајне везе са Србијом, Босном и Јужном Србијом (Македонијом) су неодложна потреба Црне Горе”. Благостање земље зависи колико од добрих комуникација толико и од природног богатства. У закључку елаборације овог питања констатује да је управо због лошег саобраћаја „храна на нашим пазарима једино скупа и нема је у већим количинама (колико) ни раније (прије уједињења)”. У ствари, опомиње да затворена и мала тржишта производе сиромаштво краја и народа. Просперитет види у циркулацији робе и отворености великих тржишта.

И када је ријеч о комуникацијама, назире се захтјев за оном основном – пругом Београд – Јадранско море. Нажалост још није била завршена расправа ни о могућим правцима. Егзистирало их је више и о њима се водила жестока и жучна расправа на сједницама Савезног парламента, о чему подробније пише проф. др Драги Маликовић у већ наведеној књизи. И то је био велики економски подухват, попут оног о исушењу Скадарског језера, за сиромашну земљу каква је била заједничка држава након уједињења 1918. године. Зато ће се и о овом привредном по-

духвату расправљати само у предизборним кампањама. Реализован је уз велике напоре, тек у нашем времену – када смо били као земља и јачи, и сложнији. Али ни после толико година, пруга Београд – Бар још није економски осмишљена.

Друга питања положаја Црне Горе у новоствореној државној заједници нијесу анализирана. Али остаје увјерење сажето у неколико ријечи, па личи на слоган: „Маса тражи рада да се прехрани” (стр. 5). Истина, аутор апострофира да „ми имамо простране шуме, па рудна блага и водене снаге, али која корист кад стоје неискоришћени” (стр. 5).

Најзад ћемо рећи да се није бавио питањима из области политике историје, која су задуго била доминантна, нарочито у области политике; црногорски опозициони посланици су стално инсистирали на питањима такозваног „политичког терора”, при чему се увијек мислило на третман својих политичких присталица, затим на питањима „фалсификовања прошлости у убеницима историје” који су били у употреби, како су то чинили неки црногорски посланици у Парламенту заједничке државе (54).

Рећи ћемо, такође, да није отварао питање спољне политике нове државе, иако се као и други плашио да би наша држава могла бити посљедња која ће успоставити дипломатске односе са Русијом, што се и обистинило. Југославија је, тек након почетка II свјетског рата, признала нову совјетску власт у СССР-у, или још прецизније – непосредно уочи напада Хитлера, априла 1941. године.

Иначе, у иступима посланика из Црне Горе о овом питању провијавала је мисао „да се спрски народ никада не сме удаљити од свог великог словенског брата... без обзира на то ко је у Русију на власти” (51).

Андрија Јовићевић се није бавио ни питањем државног уређења, иако су га неки политичари тога времена директно доводили у везу са могућим изласком из свакојаким привредних тешкоћа (52).

Андрија Јовићевић је био заиста добро упућен у ондашња питања положаја Црне Горе. Није дозволио да га опчине политички разлози било које политичке опције. Једноставно речено, знао је да разграничи могућности нове државе и потребе ондашње Црне Горе. Зато ће у закључку своје расправе констатовати да „заједничка држава није учинила за Црну Гору оно што је била дужна учинити” и да „Црна Гора полаже право на привредни, економски и културни препород”. Томе би додали да је то захтјев и нашег времена. Умјесто мог закључка о анализираној теми, отворићу врло битно питање: Нијесу ли очекивања Црне Горе била нереална са становишта економске моћи нове државе, као што су и данас многа наша очекивања нереална. Па су разочарења – реална посљедица.

Zoran LAKIĆ

ANDRIJA JOVIĆEVIĆ ON THE POSITION
OF MONTENEGRO WITHIN YUGOSLAVIA

Summary

The theme in the title is very complex and inadequately defined in the scientific historiography. Andrija Jovićević was dealing with this subject but within the wider research on history of Yugoslavia and the Balkans. In my contribution are analyzed that very thematic contributions. In order to evaluate better his contribute – the similar texts of other historians are been analyzed: Prof. Dr. Perko Vojinović, Dušan Vuksan, the publicist Savo Vuletić, Drago Boljević, Prof. Dr. Dragi Maliković and more. Many of them considered Yugoslavia as “Yugoslavian diva”. The unification of 1918 has happened, by their opinion, “out of conviction” or “out of love” – which are important components of every integration.

The unification of 1918, according to them, was a way to stop “the agony and torment” of Montenegro, the way leading to a better life. He perceives the prosperity of Montenegro in the openness of the market. He is warning that small markets produce poverty of the people and the region. He is concluding that the Federation is obliged to help the industrial, economic and cultural renaissance of Montenegro.

